

Wizje nowoczesnego miasta w projektach centrum Łodzi z lat 60. XX wieku

Julia Sowińska-Heim

Uniwersytet Łódzki, Wydział Filozoficzno-Historyczny

Łódź jest miastem, którego charakter architektoniczny zdeterminowany został przez niezwykle dynamiczny rozwój, który nastąpił w XIX wieku i doprowadził do przekształcenia niewielkiego miasteczka w potężny ośrodek przemysłowy. Najważniejszą osią urbanistyczną Łodzi jest rozciągnięta w układzie południkowym ulica Piotrkowska o długości aż 4,13 km¹. W XIX wieku w czasach przemysłowej prosperity to właśnie na ulicy Piotrkowskiej skupiało się kulturalne życie miasta. Była to również pożądana lokalizacja dla siedzib banków, hoteli, luksusowych sklepów, jak również prestiżowa przestrzeń mieszkaniowa. Piotrkowska była jednocześnie ulicą kontrastów - okazałych pałaców, ale i drewnianych domów tkaczy i sukienników².

Wytyczona w XIX wieku ulica Piotrkowska do dzisiaj postrzegana jest jako wizytówka miasta³ i utożsamiana z jego centrum. Jednocześnie jednak w historii Łodzi XX i XXI wieku, co jakiś czas powraca przekonanie o potrzebie wyodrębnienia „nowego centrum”, silniej zaakcentowanego w przestrzeni miasta, wyróżnionego zarówno pod względem architektonicznym jak i funkcjonalnym, w którym skoncentrowane byłyby usługi ważne zarówno dla Łodzi, jak i regionu.

Plan zagospodarowania przestrzennego

Według powojennej koncepcji planu zagospodarowania przestrzennego dla Łodzi opracowanego w 1956 r., jako podstawowe zadanie wskazano zrównoważenie charakterystycznego południkowego układu miasta wytyczonego przez ulicę Piotrkowską i dzielnice Bałuty, Śródmieście oraz Górna. Dokonać miało się to poprzez rozwinięcie układu równoleżniko-

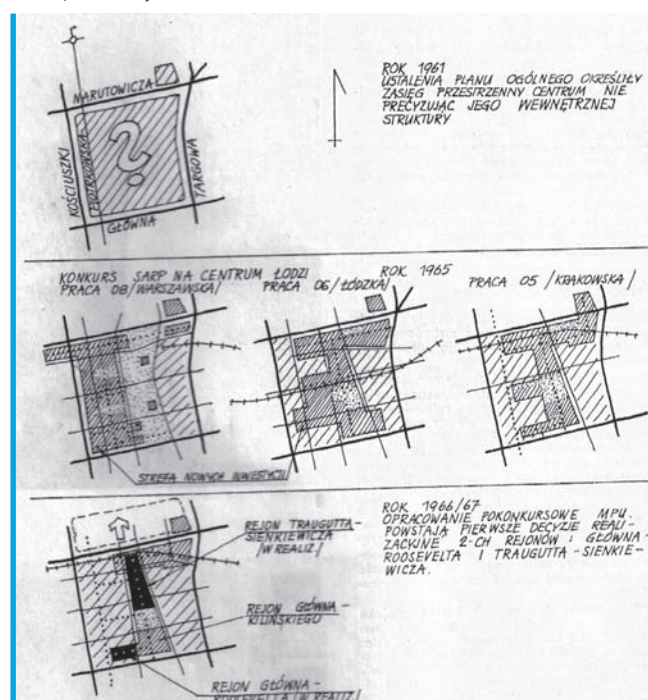
wego miasta, w tym przede wszystkim rozbudowanie dwóch łódzkich dzielnic - Widzewa oraz Polesia⁴.

W ten sposób uwarunkowany historycznie liniowy układ miasta miał zostać przekształcony w formę zbliżoną do kształtu krzyża. W tej sytuacji uznano, że w okolicy przecięcia tak istotnych osi jak ulica Piotrkowska oraz biegnąca ze wschodu na zachód ulica Główna (obecnie aleja Piłsudskiego)⁵ powinno powstać

4. Malisz Bolesław, *Główne problemy planu przestrzennego zagospodarowania Łodzi*, „łódzkie Czasopismo Gospodarcze”, 1959, nr 2, s. 10. Dzielnica Widzew utworzona została w 1954 r., przy czym w 1960 r. powiększono jej obszar. Budlewski Eugeniusz, *Konkurs na Centrum m. Łodzi*, „Miasto”, 1965, nr 8, s. 16.

5. Dodać należy, że ulica Główna, która w okresie Polski Rzeczypospolitej Ludowej zyskała miano najważniejszej „łódzkiej trasy WZ”, pełniła również istotną rolę w przeszłości. W XIX wieku stanowiła ona bowiem główną oś komunikacyjną łączącą Nową Dzielnicę, czyli osadę sukienniczą powstałą w wyniku regulacji z 1840 roku, a więc w pierwszym okresie rozwoju Łodzi przemysłowej, z ulicą Piotrkowską stanowiącą główną oś urbanistyczną miasta. Bieńkowska Danuta, Umińska - Tytoń Elżbieta, *Nazewnictwo miejskie Łodzi*, Łódź 2013 s. 16-17. Plany powojenne zakładały natomiast znaczne wzmocnienie tej osi.

1. Zasięg centrum oraz schemat projektów konkursowych (wg: Samujło Jerzy, *Szansa łódzkiej aglomeracji*, „Architektura”, 1973, s. 188)

1. Wolianuk Anita, *Przemiany funkcjonalne głównej osi urbanistycznej Łodzi*, [w:] *Duże i średnie miasta polskie w okresie transformacji: XXII Konferencjum Wiedzy o Mieście*, Łódź 2010, s. 173.

2. Wolianuk Anita, Przewłocka Renata, *Plansza XXXVI: Ulica Piotrkowska* [w:] *Atlas Miasta Łodzi*, red. Stanisław Lisowski, Łódź 2002.

3. Bendyk Edwin, *Łódź, najważniejszy symbol*, 2013, <http://portretymiastr.blogspot.com/2013/12/05/łodz-najwazniejszy-symbol/> [13.01.2014]; Boryczka Ewa M., Sokołowicz Mariusz E., *Tożsamość i wizerunek dużego miasta wobec międzynarodowej mobilności osób dobrze wykształconych. Przykład Łodzi w oczach studentów łódzkich uczelni*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Poznańskiej. Architektura i Urbanistyka”, 2011 z. 24, s. 6.

nowoczesne, wielkomiejskie centrum Łodzi⁶. Miało ono korespondować z tworzoną po 1945 roku wizją Łodzi jako prężnego ośrodka naukowego, kulturalnego, jak i społecznego, przy jednoczesnym zachowaniu ważnej roli miasta jako centrum przemysłowego⁷.

Stworzenie nowego centrum biurowo - handlowego zaspokoić miało potrzebę wyodrębnienia i skoncentrowania przestrzeni centralnej z usługami dla całego miasta. Doprowadzić miało również do podziału funkcjonalnego śródmieścia, charakteryzującego się do tej pory przemieszaniem funkcji mieszkaniowych, usługowych i przemysłowych⁸. Niejednokrotnie podkreślano także, że należy zmniejszyć gęstość zabudowy, jak również zaludnienia „arcyciasnych” dzielnic śródmiejskich, zgodnie z „nowoczesną zasadą rozluźnienia” zespołu miejskiego⁹. Działania te wymagały nie tylko nowych inwestycji, ale również przebudowy istniejącego dziewiętnastowiecznego układu architektoniczno - urbanistycznego. Obliczono nawet, że przebudowa dzielnic centralnych przeprowadzona na minimalnym poziomie wymagałoby około 30 % wyburzeń istniejącej zabudowy, a do prowadzenia „racjonalnej przebudowy” potrzebne byłoby przeprowadzenie wyburzeń na poziomie 60 - 70 %¹⁰. Jednocześnie prace nad planem Łódzkiej Strefy Podmiejskiej miały pomóc w zmniejszeniu gęstości zaludnienia przeludnionej dzielnicy śródmiejskiej¹¹.

W 1961 r., gdy zatwierdzony został ogólny plan zagospodarowania przestrzennego Łodzi, w Pracowni Urbanistycznej m. Łodzi podjęto próbę doprecyzowania kwestii dotyczących programu nowego centrum, w tym zagadnień takich jak jego zakomponowanie przestrzenne, czy skomunikowanie z pozostałą częścią miasta. Zadanie to okazało się jednak zbyt złożone i skomplikowane¹².

Konkurs na centrum Łodzi z 1964 roku

W związku z tym Prezydium Rady Narodowej m. Łodzi podjęło decyzję o ogłoszeniu ogólnopolskiego konkursu zamkniętego na opracowanie generalnej koncepcji ukształtowania centrum Łodzi w ramach planowanej przebudowy śródmieścia¹³. Ogłoszenie w 1964 roku konkursu stanowiło istotną część procesu zmierzającego do modernizacji miasta i nadania mu nowoczesnego wielkomiejskiego charakteru¹⁴. Jednocześnie podjęte w trakcie prac konkursowych rozważania miały przyczynić się do stworzenia „idealnego modelu Centrum”¹⁵.

Jako tereny priorytetowe w procesie modernizacji i przebudowy śródmieścia uznano rejon ulic:

6. Budlewski Eugeniusz, *op. cit.*, s. 16.

7. *Łódź w latach 1945 - 1960*, red. Edward Rosset, Łódź 1962, s. VII.

8. Jak podaje Nowak Zygmunt, *Podstawowe problemy przebudowy śródmieścia Łodzi*, „Przegląd Ekonomiczno Społeczny”, 1975, nr 2 s. 158, w śródmieściu Łodzi 38,1% zajmowały funkcje mieszkaniowe, 28% związane z przemysłem i składowaniem, a 8,8% obszaru usługi ogólnomiejskie.

9. *Łódź od A do Z*, red. Henryk Rudnicki, Łódź 1958, s. 77. Por. Jaworski Cyprian, *Przestrzenne, wygodne, zielone miasto. Plan generalny Łodzi*, „Fundamenty”, 1961, nr 26, s. 8. Stąd plan Łódzkiej Strefy Podmiejskiej.

10. Malisz Bolesław, *op. cit.*, s. 15.

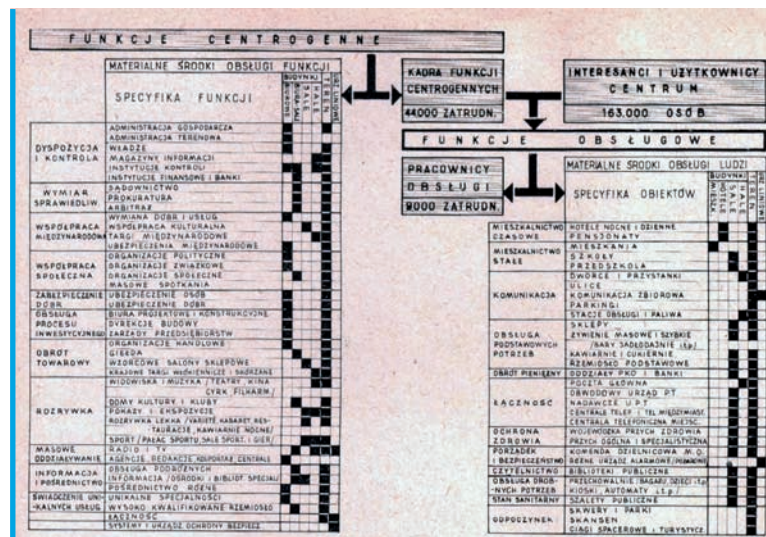
11. Jaworski Cyprian, *op. cit.*, s. 8.

12. Budlewski Eugeniusz, *op. cit.*, s. 16.

13. Przegalińska - Krüger Halina, *Konkurs na centrum Łodzi*, „Architektura”, 1965, nr 6, s. 235.

14. *Łódź w latach 1945 - 1960*, *op. cit.*, s. VII; *Projekt miejscowego szczegółowego planu*, Łódź 1974, s. 18.

15. Budlewski Eugeniusz, *op. cit.*, s. 16.

2. Program centrum, koncepcja w pracy nr 8 (wg: Budlewski Eugeniusz, *Konkurs na Centrum m. Łodzi*, „Miasto”, 1965, nr 8, s. 18)

Główniej (obecnie alei Piłsudskiego) oraz Narutowicza, prostopadłych i przecinających ulicę Piotrkowską¹⁶. W planie ogólnym z 1961 roku jako tereny o nagromadzeniu funkcji centrotwórczych określono obszar pomiędzy ulicami Narutowicza, Targową, Główną oraz al. Kościuszki¹⁷ (il. 1).

Według założeń konkursowych projekty miały zawierać m.in. opracowanie programu usługowego właściwego dla centrum miasta, koncepcję jego organizacji i funkcjonowania w powiązaniu z innymi częściami miasta, a także koncepcję ukształtowania i zagospodarowania przestrzennego. Przy czym ważnym aspektem brany pod uwagę przez jurorów był nowatorski charakter koncepcji i rozwiązań projektowych, a także spójny program centrum. W punkcie założeń konkursowych dotyczących „plastyki” zwrócono uwagę na właściwą skalę nowego centrum odpowiednią dla aglomeracji liczącej półtora miliona mieszkańców, jak również przestrzenną kompozycję założenia, w tym odpowiednie zaakcentowanie go w przestrzeni miasta¹⁸.

Do konkursu zaproszono osiem zespołów architektonicznych z całej Polski. Nie przyznano pierwszej nagrody uznając, że żadna z propozycji nie stanowi wyczerpującego i całościowego opracowania tematu. Przyznano natomiast dwie drugie nagrody dla zespołu warszawskiego oraz łódzkiego. Zespół warszawski w którego pracach brali udział m.in. arch. Jerzy Skrzypczak, Barbara Wyporek, Bohdan Wyporek, oraz Janusz Cierpiński, zaproponowali w ramach modelu programowego centrum skoncentrowanie w nim najważniejszych funkcji ogólnomiejskich o znacznym prestiżu i dużym zasięgu oddziaływania, między innymi funkcje sądownicze, administracyjne i polityczne (Praca nr 8). Centrum służyć miało również jako miejsce organizacji targów międzynarodowych, powstawania „wzorcowych salonów sklepowych”, czy domów kultury i klubów, oraz ośrodków sportowych (m.in. pałacu sportu)¹⁹. W ten sposób podkreślono miało zostać znaczenie

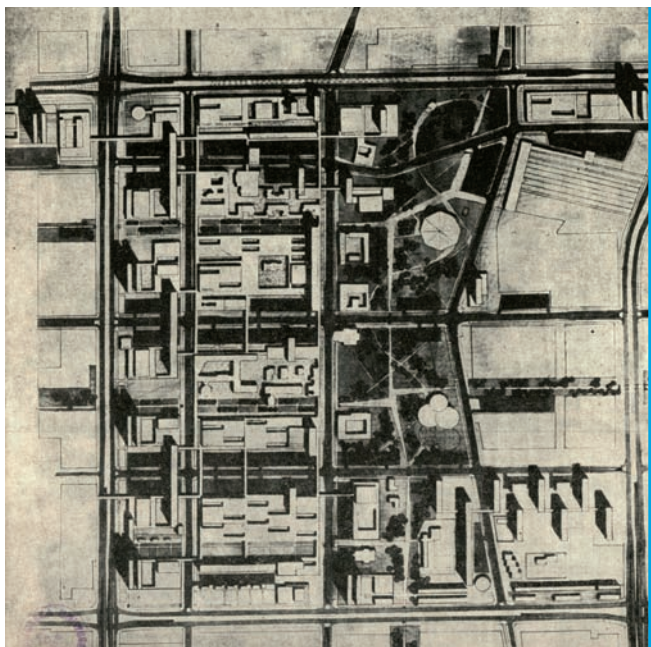
16. Przegalińska - Krüger Halina, *op. cit.*, s. 235.

17. Bald Wacław, Jastrzębska Eugenia, *Planowanie przestrzenne w PRL*, „Miscellanea Łódzkie”, 1984, z. 1, s. 148.

18. Przegalińska - Krüger Halina, *op. cit.*, s. 235.

19. Budlewski Eugeniusz, *op. cit.*, s. 18.

3. Praca konkursowa nr 8, zespół warszawski - II nagroda równorzędna (wg: „Miasto”, 1965, nr 8)

unikatowość centrum, a różnorodność funkcji zwiększyć miała jego atrakcyjność (il. 2). Od zachodu, od strony równoległej do ulicy Piotrkowskiej ulicy Kościuszkii, przewidziano wysoką zabudowę. Zaplanowano również miejsce dla terenów zielonych, które zająć miały szeroki pas wewnątrz wyodrębnionego obszaru centrum. Na tym terenie skupiać się też miała funkcja kulturalno - rozrywkowa²⁰ (il. 3).

Jury oceniając projekt nagrodzonego zespołu warszawskiego za zaletę uznało obok konsekwentnego zaplanowania układu przestrzennego²¹, rów-

20. Budlewski Eugeniusz, *op. cit.*, s. 22.

21. Przegalińska - Krüger Halina, *Ocena wyników konkursu w świetle dyskusji publicznej*, „Architektura”, 1965, nr 6, s. 244.

niez m.in. możliwość jego etapowej realizacji, a tym samym stopniowego zastępowania starej zabudowy nową²².

Drugą nagrodę równorzędną otrzymał łódzki zespół architektoniczny z Wacławem Baldem, Kazimierzem Baldem, Aleksandrem Zwierko i Aleksandrem Śliwskim (Praca nr 06). Tym razem za podstawowe funkcje charakteryzujące centrum uznano te, które związane są z kulturą, rozrywką, gastronomią, sportem i turystyką, a także handlem, rzemiosłem i administracją.

Obie koncepcje zakładały wyraźne wyodrębnienie Centrum z przestrzeni miasta poprzez stworzenie nowego skoncentrowanego na wewnętrznej przestrzeni zespołu architektoniczno - urbanistycznego usytuowanego w układzie prostopadłym do ulicy Piotrkowskiej.

Trzecią nagrodę uzyskał natomiast zespół krakowski m. in. z arch. Witoldem Cęckiewiczem, Zbigniewem Gądkiem i Stanisławem Juhnowiczem (Praca nr 5). Projekt przewidywał stworzenie dynamicznej i skonstrastowanej kompozycji przestrzennej, co uznane zostało za cechę odpowiednią dla centrum dużego miasta, nadającą mu wyjątkowy i wielkomięjski charakter²³, choć „dramatyzowanie efektów” przez niektórych uznane zostało za zbyt silne²⁴.

Co znamienne we wszystkich zaproponowanych koncepcjach projektowych założono, że z centrum powinna być eliminowana zabudowa mieszkaniowa²⁵ przy jednoczesnej maksymalnej koncentracji usług. W cza-

22. Budlewski Eugeniusz, *op. cit.*, s. 16.

23. Budlewski Eugeniusz, *op. cit.*, s. 22.

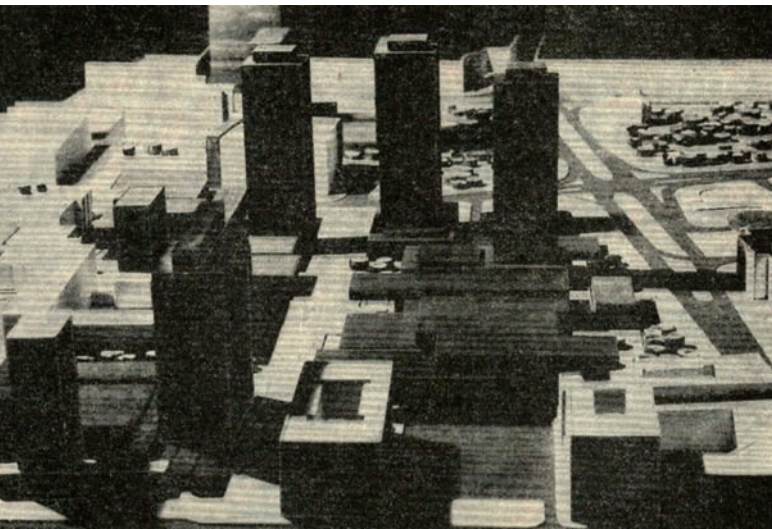
24. Przegalińska - Krüger Halina, *Konkurs na centrum Łodzi*, „Architektura”, 1965, nr 6, s. 240.

25. Budlewski Eugeniusz, *op. cit.*, s. 16. Przegalińska - Krüger Halina, *Ocena wyników konkursu w świetle dyskusji publicznej*, „Architektura”, 1965, nr 6, s. 245.

4. Wysokościowce projektu zespołu architektonicznego W. Balda i A. Zwierki - „gniazdo” przy ulicy Głównej. Widok współczesny od strony al. Piłsudskiego czyli dawnej ul. Głównej (fot. Julia Sowińska-Heim)

5. Rejon ulic Traugutta - Sienkiewicza, makieta (wg: Zwierko Aleksander, Pierwszy etap budowy centrum, „Architektura”, 1973, s. 190)

W dyskusji pokonkursowej stwierdzono również, że w celu podkreślenia wyjątkowej rangi oraz szczególnego charakteru programu funkcjonalnego centrum, należy dążyć do maksymalnej koncentracji, jednocześnie stopniowo zamykając inne, „konkurencyjne”, ośrodki „niższego rzędu” skupione w dzielnicach centralnych²⁶. Natomiast jeśli chodzi o kompozycję przestrzenną, to zgodnie z założeniami programowymi w projektach dominowała niska zabudowa usługowa do trzech kondygnacji, z akcentami wysokościowymi w postaci biurowców i budynków administracyjnych²⁷. W projektach zakładano również wyodrębnienie strefy ruchu pieszego. Najdalej w tym względzie posunęli się autorzy wyróżnionego projektu nr 1 (architekci: Andrzej Dobrucki, Stanisław Furman, Zbigniew Galperyn, Stanisław Jankowski, Kazimierz Marczewski, Stanisław Michałowski), tworząc dwupoziomowy układ przewidujący całkowite rozdzielanie komunikacji pieszej, dla której zaprojektowano nadziemny pomost. W nagrodzonym drugą nagrodą projekcie warszawskim przewidziano natomiast stworzenie dwupoziomych skrzyżowań. We wszystkich koncepcjach w obrębie centrum, lub w bezpośrednim jego sąsiedztwie przewidziany został dworzec autobusowy²⁸.

Konkurs miał w dużym stopniu znaczenie sondażowe, służące diagnozie i nakreśleniu najważniejszych problemów oraz kierunków działania. W oparciu o wyniki konkursu w kolejnych latach w Biurze Projektowo - Badawczym „Miastoprojekt - Łódź” rozpoczęto studia programowo - przestrzenne oraz prace projektowe dotyczące poszczególnych obszarów centrum. Podjęcie inwestycji planowano zarówno w rejonie ulicy Głównej jak i Narutowicza (rejon Traugutta - Sienkiewicza). W wybranych do pierwszego etapu prac fragmentach centrum, tzw. „gniazd”, czy „układów gniazdowych” zakładano modernizację i znaczną przebudowę istniejącej tkanki architektonicznej i urbanistycznej poprzez wprowadzenie wysokościowców o funkcji biurowej, oraz obiektów o przeznaczeniu handlowo - usługowym, gastronomicznym, oraz kulturalnym²⁹.

26. Przegalińska - Krüger Halina, *Ocena wyników konkursu...*, s. 245.

27. Budlewski Eugeniusz, *op. cit.*, s. 22.

28. Budlewski Eugeniusz, *op. cit.*, s. 23.

29. Stokowski Włodzimierz, *Wizja na ziemi. Rozmowa z mgr inż. Romu-*

Prace realizacyjne

Pierwsza realizacja powstała w bezpośrednim sąsiedztwie ulicy Głównej, przy przecięciu z ulicą Piotrkowską (kwartał: Główna - Piotrkowska - Roosvelta - Sienkiewicza). Zespół projektowy arch. Aleksandra Zwierko zaproponował wzniesienie zespołu architektonicznego opartego na dominancie czterech wysokich budynków administracji o znacznej wysokości od 16 do 22 kondygnacji. Przewidziana została również niższa zabudowa o funkcji handlowej i usługowej o charakterze ogólnomiejskim. Prace nad zespołem urbanistycznym wnoszonym w nowoczesnej wówczas, a jednocześnie prostej i szybkiej w realizacji technice URT (uniwersalna ramka - trzon) trwały do drugiej połowy lat 70 (il. 4).

Drugie w centrum miasta ważne „gniazdo urbanistyczne” o przewadze funkcji administracyjnych zaplanowano w kwartale ulic: Sienkiewicza - Narutowicza - Kilińskiego i Tuwima. W tym rejonie również przewidziano wzniesienie wysokościowców (tym razem trzech), w tym między innymi biurowców Textilimpexu i Miastoprojektu, oraz towarzyszącej im niższej zabudowy przeznaczonej dla handlu i usług (il. 5) (il. 6).

Ważną częścią planów przebudowy śródmieścia, był ogłoszony w 1968 rok ogólnopolski konkurs zamknięty na „Koncepcje przebudowy Śródmiejskiej Dzielnicy Mieszkaniowej”³⁰. Obejmująca około 85 ha powierzchni dzielnica ta powstać miała, i faktycznie zrealizowana została, wzdłuż ulicy Piotrkowskiej. Zespół pięciu wysokościowców, z których najwyższe sięgały dwudziestu czterech kondygnacji³¹, dobrze korespondował z wizją przeobrażenia Łodzi w miasto „nowoczesne, wielkomiejskie, wybiegające w przyszłość”, a także z postulatami stworzenia „miasta funkcjonalnego i pięknego”³². Łódzkie „drapacze chmur”, wówczas najwyższe budynki mieszkalne w Polsce, zyskały nawet miano *łódzkiego Manhattanu*. Śródmiejska Dzielnica Mieszkaniowa wyniesiona została w pobliżu skrzyżowania ulicy Piotrkowskiej i Głównej. Zgodnie z ustaleniami przyjętymi w planie zagospodarowania przestrzennego Łodzi z 1961 roku, przyjmującymi, że południową granicę centrum Łodzi stanowi właśnie ulica Główna, *łódzki Manhattan* znalazł się poza jego granicami, jednak w bezpośrednim sąsiedztwie jednego z najważniejszych nowych „gniazd” łódzkiego centrum dyspozycyjno - usługowego³³.

Po przekazanej do głównego zespołu tej części centrum Łodzi zaprojektowano i rozpoczęto realizację domu towarowego DH Central, poszerzając

aldem Furmankiem dyrektorem Biura Projektowo - Badawczego „Miastoprojekt” Łódź - Miasto, „Odgłosy”, 1979, nr 12, s. 1; Wacław, Jastrzębska Eugenia, *op. cit.*, s. 157.

30. *Problemy przebudowy Śródmiejskiej Dzielnicy Mieszkaniowej w Łodzi. Materiały z konkursu TUP nr 11/68*, Łódź 1969.

31. Wzniesiono dwa wysokościowce osiągające siedemdziesiąt osiem metrów (przy Alejach Piłsudskiego 182 oraz ulicy Piotrkowskiej 182), oraz trzy niższe: sześćdziesięciometrowy, pięćdziesięcioośmiometrowy i czterdziestoseściometrowy (przy ulicy Sienkiewicza 101/109, ulicy Piotrkowskiej 204/210 i ulicy Wigury 15).

32. Lorens Jerzy, *Łódzkie przeobrażenia*, „Dziennik Łódzki”, 1973, nr 177 s. 1, 3. Jerzy Lorens był przewodniczącym Prezydium RN miasta Łodzi.

33. Po przeciwnej stronie ulicy Głównej. Zgodnie więc z przyjętymi w planie zagospodarowania przestrzennego Łodzi z 1961 roku, ustaleniami, że południową granicę Centrum Łodzi stanowi ul. Główna, *łódzki Manhattan* znalazł się poza jego granicami.

tym samym program usługowy w śródmieściu. Ten ważny i nowoczesny zespół architektoniczny składał się z czterokondygnacyjnego budynku pawilonu handlowego oraz z jedenastokondygnacyjnego wieżowca przeznaczonego na funkcje biurowe. Projekt skierowany do realizacji stworzony został przez warszawski zespół architektoniczny: Maciej Gintowt oraz Maciej Krasiński. W ten sposób zaakcentowano rolę i podniesiono rangę części śródmieścia wokół skrzyżowania głównych arterii, czyli ulic Piotrkowskiej i Głównej (obecnie alei Piłsudskiego).

Co ciekawe również współcześnie kontynuowane są próby unowocześnienia i aktywizacji tej części miasta. Obszar ten, nieco poszerzony o kolejne przecznice³⁴, wyznaczony został jako teren dla centralnej dzielnicy biznesu (CBD), z urzędami administracji publicznej, czy wymiaru sprawiedliwości, a także siedzibami banków. To tutaj również, wzdłuż alei Piłsudskiego powstać miało nowoczesne centrum rozrywki z multiplexem Silverscreen, oraz hotele, m.in. Hotel Ibis, Ambassador, czy Novotel³⁵. Liftingowi, ale też i głębszym przemianom ulegają również budynki z lat 70. Elewacje z jednego wysokościowców wzniesiony przez zespół Aleksandra Zwierki obłożone zostały na przykład błękitnym szkłem. (il. 7) Wnętrza również przeszły gruntowną modernizację. Obecnie, od 2013 roku, prowadzone są na dużą skalę prace związane z przebudową łódzkiej trasy W-Z. Przy skrzyżowaniu z ulicą Piotrkowską, na wprost DH Central powstać ma nowoczesne tramwajowe centrum przesiadkowe (dworzec tramwajowy). Ruch samochodowy ma natomiast zostać poprowadzony tunelem, powstającym pod alejami Piłsudskiego i Mickiewicza.

Nadmienić można, że w planach z czasów okupacji niemieckiej zakładających budowę nowego centrum Łodzi, przyjęto, że główną jego oś stanowią będą dzisiejsze Aleje Piłsudskiego i Mickiewicza. Centralne skrzyżowanie w mieście z ulicą Piotrkowską (wówczas Adolf - Hitler - Str.), powstać miał nowy ratusz i Rathausplatz³⁶. Prace zmierzające do modernizacji i przebudowy śródmieścia rozpoczęto w kwartale ulic: Piotrkowskiej, Narutowicza, Sienkiewicza i Traugutta³⁷, sąsiadującym z terenem wybranym do priorytetowej przebudowy w latach 60. XX wieku.

Podsumowanie

Ogłoszony w 1964 roku konkursu na Centrum Łodzi był ważnym przedsięwzięciem, jednak w następnych latach nie podjęto konsekwentnych całościowych działań dotyczących modernizacji i przebudowy tej części miasta. Uwagę skoncentrowano przede wszystkim na poszczególnych fragmentach - „gniadach” w centrum. Nie osiągnięto również zakładanej koncentracji administracji i usług. Przykładowo między 1964 a 1974 rokiem wzniesiono ponad pół miliona metrów sześciennych przestrzeni przeznaczonej dla usług i administracji, jednak rozproszonej w całym

6. Rejon ulic Traugutta - Sienkiewicza, widok współczesny (fot. Julia Sowińska-Heim)

śródmieściu³⁸. Poszczególne ingerencje w architektoniczną tkankę miasta są do dziś wyraźnie widoczne, a dokonane wówczas liczne wyburzenia główne związane z przygotowaniem pod nowe ciągi komunikacyjne, do tej pory szpecą przestrzeń miejską.

Próby przekształcenia i modernizacji poprzez wprowadzenie zmian w strukturze funkcjonalno - przestrzennej śródmieścia oraz działania zmierzające do wyodrębnienia centrum miasta trwały przez kolejne dziesięciolecia. Poprzez wprowadzenie w centrum Łodzi nowej „monumentalnej” skali w postaci nowoczesnych wysokościowców, jak i zróżnicowanie funkcji poprzez rozbudowę programu usługowego, zaspokoić miało wielkomiejskie aspiracje. Wprowadzenie zasadniczych zmian w kompozycji przestrzennej oraz programie funkcjonalnym tych obszarów, a także wprowadzenie do ścisłego centrum miasta zabudowy wysokiej dla budynków o funkcjach administracyjnych (nieco później również dla zabudowy mieszkaniowej; w 1969 roku ogłoszono konkurs na Śródmiejską Dzielnicę Mieszkaniową złożoną z budynków do 24 kondygnacji) stanowiły znaczącą ingerencją w zwartą zabudowę dziewiętnastowiecznego centrum.

Warto jednocześnie zaznaczyć, że oprócz rzeczywistych potrzeb (wynikających m.in. ze złego stanu technicznego części budynków, znacznego zagęszczenia, czy chęci funkcjonalnego uporządkowania centrum miasta), a także wpływu aktualnych koncepcji architektonicznych na sposób myślenia o mieście, nie bez znaczenia pozostawał stosunek do przeszłości miasta. Dziewiętnastowieczna zabytkowa zabudowa Łodzi w okresie Polski Rzeczypospolitej Ludowej wielokrotnie podlegała ostrej krytyce. Zgodnej z duchem ówczesnej propagandy, określano ją jako wytwór „kapitalistycznej pogoni za zyskiem”, a co za tym idzie miasto „urągające zasadom racjonalnej urbanistyki”, które należy zmienić i przystosować do nowej sytuacji politycznej, społecznej i gospodarczej³⁹. Łódź jako „bezplanowo budowane miasto kapitalistycznego XIX wieku”, okresu, który charakteryzował się „niezwykłym upadkiem

34. Od przecznicy Andrzeja Struga - Juliana Tuwima, do Radwańskiej i Brzeźnej.

35. Wolaniuk Anita, *Plansza LI: Przemiany funkcjonalne w otoczeniu ulicy Piotrkowskiej* [w:] *Atlas Miasta Łodzi*, red. Stanisław Lisowski, Łódź 2009.

36. Bolanowski Tomasz, *Architektura okupowanej Łodzi: niemieckie plany przebudowy miasta*, Łódź 2013, s. 73.

37. Bolanowski Tomasz, *op. cit.*, s. 86.

38. Nowak Zygmunt, Wiśniewski Mirosław, *Główne problemy planowania śródmieścia*, „Miasto”, 1974, nr 12, s. 8.

39. *Łódź między IV a V Zjazdem PZPR: dorobek i zamierzenia*, Łódź 1968, s. 3.

7. Wysokościowiec przy ul. Sienkiewicza i al. Piłsudskiego, widok współczesny (fot. Julia Sowińska-Heim)

myśli urbanistycznej w rozwoju budowy miast⁴⁰ wymagało radykalnej przemiany. Cenne dziedzictwo kulturowe miasta, jakie stanowi dziewiętnastowieczny zespół architektoniczno - urbanistyczny, w oficjalnych wypowiedziach przedstawicieli aparatu partyjnego, a także w prasie często traktowany był jako „historycznie ukształtowana struktura, która nie odpowiada już współczesnym strukturom wielkich miast.”⁴¹ i którą poddać należy racjonalnemu przestrzennemu przekształceniu⁴². Procesowi temu towarzyszyło wyburzenie dziewiętnastowiecznej zabudowy niejednokrotnie w myśl zasady, że „Burzenie starych domów w Łodzi jest bowiem dla miasta dobrodziejstwem, jest radykalnym zerwaniem z pozostałościami XIX wieku”⁴³, i likwidacją „potwornego dziedzictwa kapitalistycznego”⁴⁴. Ton ten wyraźnie złągodniał w latach 70., kiedy

coraz wyraźniej zaczęto mówić o potrzebie zachowania wartości historycznej i substancji zabytkowej, a przede wszystkim o ochronie dziewiętnastowiecznej siatki ulic w rejonie Piotrkowskiej⁴⁵.

Modernistyczne wizje w gwałtowny sposób ingerowały w zastaną przestrzeń i architektoniczną tkankę centrum. Jednak pomimo ambiwalentnego podejścia do przeszłości oraz korzeni miasta główna, zasada kompozycji planowanych przekształceń opierała się na zaakceptowaniu i „przyjęciu osi ulicy Piotrkowskiej jako funkcjonalnie i historycznie uzasadnionej podstawy układu”⁴⁶. Wyraźnie wyróżniające się nowe nanieśienia mające nadać centrum Łodzi właściwą dla nowoczesnego miasta wielkomiejską skalę tworzyły założenia prostopadłe do głównej osi. Pomimo propozycji radykalnych przekształceń nowe projekty pozostawały w ciągłym dialogu z główną ulicą miasta, choć prowadzonym w tonie nieco brutalnym i autorytarnym.

40. *Łódź od A do Z...*, s. 73. Por. Malisz Bolesław, *op. cit.*, s. 5.

41. *Łódź między IV a V Zjazdem PZPR...*, s. 27.

42. *Łódź między IV a V Zjazdem PZPR...*, s. 28.

43. Włodkowski Lucjusz, *Łódź 2000*, Warszawa 1977.

44. *Spostrzeżenia i refleksje*, „Fundamenty”, 1961, nr 26, s. 3. W latach 70. zaobserwować można wzmożenie dyskusji na temat zasadności i słuszności wyburzenia niektórych dziewiętnastowiecznych realizacji.

45. W latach 70 opracowana została m.in. „Ocena wartości zabytkowych układu i ustalenie ogólnych wniosków konserwatorskich”; Samujłko Jerzy, *Szansa łódzkiej aglomeracji*, „Architektura”, 1973, s. 187.

46. *Projekt miejscowego szczegółowego planu*, Łódź 1974, s. 18.